

DOI: <https://doi.org/10.15388/MPI5.2024.16>

Viešųjų bausmių taikymas vagims Vilniaus pilies teisme (XVIII amžiaus antrojoje pusėje)

ADAM STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas adam.stankevic@istorija.lt

Raktiniai žodžiai: Vilniaus pilies teismas, vagystės, viešosios baudmės, Trečiasis Lietuvos Statutas.

Įvadas. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas vagystę apibrėžia kaip svetimo turto pagrobimą, už kurį gali būti baudžiama bauda, viešaisiais darbais, areštu, laisvės apribojimu arba laisvės atėmimu (iki aštuonerių metų)¹. Tai vienas dažniausiai padaromų nusikaltimų ne tik Lietuvoje, bet ir kitur pasaulyje². Labai paplitęs šis nusikaltimas buvo ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), bet ši problematika lieka mažai tirta, kiek daugiau dėmesio susilaukė tik bausmių nusikaltėliams (taip pat ir vagims) taikymas. Kalbant apie bajoriškus teismus – buvo tirta mirties baudmės reglamentacija ir jos taikymas Raseinių ir Vilniaus pilies teismuose XVI–XVIII a.³ Taip pat iš dalies buvo tirta viešųjų bausmių taikymo Kauno ir Trakų pilies teismuose XVIII a. antroje pusėje praktika⁴. Šio straipsnio tikslas yra aptarti viešųjų

1 *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*, Vilnius, 2019 (dvidešimtoji laida), p. 139; Anna Drakšienė, Baudžiamoji atsakomybė už vagystę, in: *Teisė*, 2000, Nr. 37, p. 16–33.

2 Andželika Vosyliūtė, Albertas Milinis, Kai kurie vagystės kriminalizavimo probleminiai aspektai Lietuvos ir kitų užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose, in: *Teisės apžvalga*, 2020, Nr. 2 (22), p. 41.

3 Gitana Zujienė, Mirties baudmė Žemaičių pilies teisme XVI–XVII a. I pusėje, in: *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2 (100), p. 115–127; Domininkas Burba, Mirties baudmė bajorams XVIII a., Vilniaus pavieto pilies teismo bylų duomenimis, in: *Miestas, dvaras, kaimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje XVI–XVIII a. Lokalinės istorijos problemos*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2018, p. 367–393.

4 Adam Stankevič, Viešųjų bausmių taikymas Kauno pilies teisme XVIII a. antroje pusėje ir jų vykdymas, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 6: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystis*

bausių taikymo vagims praktiką centrinės LDK vaivadijos – Vilniaus pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje – nuo šio teismo veiklos atkūrimo (1765 m.) po paskutinio tarpuvaaldžio iki jo panaikinimo (1792 m.). Siekiama išsiaiškinti, kiek ji atitiko valstybėje galiojusius įstatymus ir kiek joje atsispindėjo XVIII a. antroje pusėje plitę baudžiamosios teisės humanizavimo postulatai. Tyrime remtasi Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) Vilniaus pilies teismo fonde saugomomis bylomis, šio teismo priimtais sprendimais, įrašytais į švarraštines tvirtinamųjų aktų ir juodraštinės protokolų bei bylų registru knygas.

XVIII a. antrojoje pusėje ir toliau galiojo 1588 m. patvirtintas Trečiasis Lietuvos Statutas (toliau – TLS) ir beveik visos jame suformuluotos baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso normos (taip pat ir apibrėžusios nusikaltimą vagystę⁵). Poliublininiame Seime vagysčių klausimas daugiau įstatymų leidėjų dėmesio nesulaukė. O TLS nuteistiems vagysčių bylose numatė mirties, žalojimo ir kūno (plakimo) bausmes bei pinigines baudas (priteisiant kaltę ir atlygį, kuris galėjo būti pakeistas žalojimo bausme arba vagies atidavimu atidirbti už žalą)⁶. Šalia to kaltininkas turėjo atlyginti padarytą žalą (šiam tyrime šis aspektas neanalizuojamas, todėl plačiau ir neaptariamas). Kaip nustatė Joanikijus Malinovskis, bausmės taikymas priklausė nuo nusikaltimo sunkumo laipsnio, kurį nulėmė voginio vertė ir recidyvas, nusikaltimo padarymo vieta, finansinė nusikaltėlio padėtis ir galimybė išsipirkti nuo bausmės, įrodymų svoris, kliūčių įveikimas vagystės įvykdymo metu ir kaltininko amžius⁷. TLS XIV sk. 7 str. vagystę skirstė pagal vogto daikto vertę: kai pavogto daikto vertė didesnė kaip keturios kapos grašių ir kai buvo keturios

tė. *Personalijos. Idėjos. Refleksijos*, sudarytoja R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2020, p. 205–227; to paties, Baudžiamosios teisės normų taikymas Trakų vaivadijos pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje, in: *Jurisprudencija*, 2020, t. 27 (2), p. 411–430.

- 5 Jos buvo išdėstytos TLS XIV skyriuje, pavadintame „Apie visokių luomų vagystes (O złodziejstwie stanu wszelakiego)“. Atliekant šį tyrimą naudotasi šiuo TLS egzemplioriumi: *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, Wilno, 1744.
- 6 Иоанникий Малиновский, *Учение о преступлении по Литовскому Статуту*, Киев, 1894, p. 142–156; Stasys Vansevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai-teisiniai institutai pagal 1529, 1566 ir 1588 Lietuvos Statutus*, Vilnius, 1981, p. 103–104, 109–114.
- 7 И. Малиновский, *Учение о преступлении...*, p. 146–148. Šis autorius taip pat pateikė šį vagystės apibrėžimą: paslapčia vykdomas svetimo daikto pagrobimas su tikslu juo disponuoti, *ibid.*, p. 142.

kapos grašių arba mažesnė⁸. Pirmuoju atveju su voginiu arba nusikaltimo vietoje pagautas nusikaltėlis turėjo būti baudžiamas mirties bausme; antruoju – turėjo grąžinti pavogtą daiktą ir sumokėti baudą (atlygį). Tačiau antrą kartą pagautas su voginiu asmuo jau turėjo būti baudžiamas kūno bausme (prie stulpo plakamas rykštėmis, bet nenurodyta kiek kartų) net jei pavogtų daiktų vertė būtų mažesnė nei dvi kapos grašių, o žalos atlyginimas buvo numatytas dvigubo dydžio. O trečias sugavimo su voginiu kartas tokiam asmeniui turėjo būti paskutinis – jį nurodyta bausti mirtimi. Ši bausmių schema trumpėjo tais atvejais, kai vagystė būdavo padaroma valdovo dvare: čia mirties bausmė grėsė jau už pirmą įrodytą vagystę, kai pavogto daikto vertė didesnė kaip dvi kapos grašių (už mažesnę nurodyta nupjauti ausį), o pakartotinis nusikaltimas grasino mirties bausme net jei pavogti daiktai nekainuotų nė 10 grašių (abiem atvejais nebuvo būtina vagį pagauti su voginiu). Griežtesnė (mirties) bausmė grėsė tais atvejais, kai vagystė būdavo įvykdoma įsibraunant į patalpas – svirną ar klėtį. Darant tokį nusikaltimą reikėjo įveikti tam tikras kliūtis, o tai buvo laikoma ypatingu piktos valios pasireiškimu⁹. Pagal TLS asmuo buvo pakaltinamas nuo 16 metų (šis aspektas buvo apibūdintas vieno nusikaltimo, būtent vagysčių, pavyzdžiu). Mažametis vagis negalėjo būti nubaustas, išskyrus jeigu pasitaikytų recidyvas (bet už jo padarytą žalą finansiškai turėdavo atsakyti jo tėvai arba giminaičiai). Recidyvo atveju TLS numatė nepilnamečiui kūno bausmę, bet jos apimtis buvo palikta teismo valiai¹⁰.

Mirties bausmės taikymas. XVIII a. antroje pusėje Vilniaus pilies teismas skyrė mirties bausmę iš viso dešimčiai asmenų (iš jų vienam už akių), kurie buvo nuteisti už vagystes. Ši bausmė buvo suformuluota penkiuose sprendimuose. Penki nuteistieji buvo valstiečiai, trys buvo žydai (iš jų vienas nuteistas už akių), o dar dviejų kilmė lieka neaiški.

Pirmasis mirties nuosprendis vagystės byloje po paskutinio tarpuvaldžio buvo paskelbtas 1766 m. gruodį. Tada buvo teisiamas valstietis Jonas Koška (*Jan Koszko*), pagautas, kai tų metų lapkričio 30 d. naktį įsibrovė į butą, kuriame buvo apsisostojęs Vilniaus pilies teismo teisėjas Juozapas Zaleskis, ir pa-

8 *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, p. 404.

9 И. Малиновский, *Учение о преступлении...*, p. 147.

10 *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, p. 408.

vogė drabužius iš teisėjo skrynėlių¹¹. Teisme Koška prisipažino vogęs ne kartą ir negalintis sutramdyti potraukio vogti: dar gyvendamas su tėvais Lepelio valsčiuje vogdavo sermėgas ir kitus daiktus, iš ten pabėgo su bendru apvogęs Lepelio ekonomą (pagrobė 80 talerių), atvykęs į Vilnių apvogė žydą (už tai buvo kalintas), o vėliau pavogė užuolaidą nuo Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslo, esančio Aušros Vartuose. Teismas nusprendė, jog prisipažinimas yra pakankamas įrodymas, o Košką dėl keturių vagysčių ir polinkio nusikalsti nuteisė mirties bausme.

Jau netrukus buvo teisiamas dar vienas nekilmingasis: 1767 m. gegužės mėnesio sesijoje teismui teko byla, kurioje buvo teisiamas Juozapas Krovickis (*Józef Krowicki*). Atlikus įtariamojo kvotimą paaikšėjo, jog šis 1766 m. kartu su bendru pavogė iš vilniečio kailiadirbio du žiponus, apsiaustą, sidabrinus įrankius, vėliau, susidėjęs su kažkokiu Stefanovičiumi (*Stefanowicz*), apvogė Antakalnyje gyvenusį bajorą Kazimierą Olševskį (*Kazimierz Olszewski*) – iš jo dvarelį išnešė pistoletus, šautuvo dėtuve, kardą, kontušą, žiponą, diržą, įvairius audinius, marškinius, kepures. Vagį pražudė iš Rusijos kariuomenės kareivio pavogti šoviniai – vykstantį namo pas žmoną į Svierionis Krovickį pasivijo Rusijos kariai. Teismas konstatavo, jog TLS XIV sk. 7, 14 ir 16 str. tokiems asmenims numato kriminalinę bausmę¹², o Krovickio pavogti daiktai verti kur kas daugiau nei 7 str. minimos 4 kapos grašių. Jo prisipažinimas laikytas pakankamu kaltės įrodymu ir jam buvo skirta mirties bausmė¹³.

1781 m. pabaigoje buvo apvogti Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio Verkių rūmai. Po šio atsitikimo vyko du dideli teismo procesai (jie vyko tų metų gruodžio mėnesį ir kitų metų kovo mėnesį), o teisiameji byloje buvo daugiau kaip dvi dešimtys profesionalių vagių, dauguma jų buvo susibūrę į gaujas. Gruo-

11 1766 m. gruodžio 17 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4831, l. 153–153v.

12 TLS XIV skyriaus 7 straipsnis numatė mirties bausmę vagiui, atvestam su įkalčiu, jeigu jo pavogti daiktai kainuotų daugiau kaip keturias kapas grašių, 14 straipsnis numatė mirties bausmę išvogusiam svirną arba klėtį, o 16 straipsnis aptarė situaciją, kai vagis sulaikomas ne savo namuose, *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, p. 404, 409, 410.

13 1767 m. gegužės 19 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4832, l. 38–39. Vilniaus magistrato pajamų–išlaidų 1767 m. knygoje pažymėtos tų metų gegužės 22 d. išlaidos „dvejoms kopėčioms budeliui“, žmonėms, kurie padėjo budeliui egzekucijos metu, ir „pačiam budeliui burmistro valia po egzekucijos“, taip pat birželio 4 d. išlaidos „už žmogaus, kuriam įvykdyta mirties bausmė, palaidojimą po kartuvėmis“, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 246, l. 29v, 30.

džio 15 dieną į Vilniaus pilies teismą kreipėsi Verkių rūmų prižiūrėtojas Petras Adomavičius (*Piotr Adamowicz*) prašydamas teisti dvylika sulaikytų asmenų. Nors nė vienas sulaikytųjų neprisipažino dalyvavęs vagystėje Verkių rūmuose, bet, kaip paaiškėjo, dauguma jų buvo patyrę ir ilgą laiką visoje Lietuvoje veikę vagys. Gaujos lyderiu buvo įvardytas Petras Sumarokas (*Piotr Sumorok*), kuris prisipažino vagystėmis besivertęs „keliolika metų“ – pradžioje jis dalyvaudavo naktį rengtose vagystėse iš namų, svirnų, smuklių, paskui išmoko ir kitų vagystės bei apgaulės būdų. Bėgant laikui pagrindinė jo „darbo vieta“ tapo turgus ir prekymečiai: Vilniuje jis kartu su kitais vagimis vaikščiodavo po turgus ir vogdavo iš vežimų ir kišenių „pinigus, skareles ir visokius daiktus“. Svarbią vietą vagies gyvenime užėmė kelionės į įvairius miestelius, kuriuose būdavo prekiaujama ir vykdavo mugės, o tam, kad keltų mažiau įtarimų, Sumarokas naudojosi smulkių daiktų prekiautojo priedanga. Tokiu būdu, lydimas kitų vagių, jis vykdė nusikalstamą veiklą įvairiose LDK vietose – Vilkmergėje, Skapiškyje, Labanore, Radviliškyje, Joniškyje, Salake, Kaune, Punioje, Kalvarijoje, Žagarėje. Vienas artimiausių Sumaroko bendražygių buvo valstiečių kilmės Mykolas Domarackis (*Michał Domaracki*). Kvotimo metu paaiškėjo, kad jis ne tik dalyvavo daugelyje vagysčių, bet ir buvo vienas autoritetingiausių vagių, turėjo „Tėvo (*Baćka*)“ pravardę¹⁴. Kitas įtariamasis, Juozapas Teineckis (*Józef Teynecki*), atskleidė Domarackio specializaciją: „Tėvas visuomet mugėse žaidžia rutuliukais¹⁵, o apklausiamasis su Sumaroku ir kitais tuo tarpu sukiodavosi apie kišenes.“ Tai vėliau patvirtino ir pats Domarackis: miesteliuose jis „žaisdavo rutuliukais, linksmino žmones, o jo kompanionai – Sumarokas, Teineckis ir kiti apšvarindavo susigrūdusius prie jo staliuko žmones“. Savo vaidmenį vagystėse turėjo ir minėtas J. Teineckis: mugėse padėdavo kitiems vogti derėdamasis su pardavėjais dėl prekių, sukrautų vežimuose, ir savimi uždengdamas vagiančiuosius. Vilniaus pilies teismas bylos sprendime detaliai išvardijo Sumaroko, Domarackio ir Teineckio nusikaltimus ir konstatavo jų kaltę. Teismas nutarė, jog šie asmenys keliolika metų vertėsi vien vagystėmis, jose matė pragyvenimo būdą, į nusikaltimus įtraukdavo įvairius asmenis ir juos apmokydavo. Pagrindiniu įrodymu laikytas jų prisipažinimas, padarytas juos kvočiant. Teismas, pa-

14 P. Sumarokas ją taip paaiškino: „[...] dėl to taip pavadino, kad gerai vogdavo ir tuoj pat visus bendrus vaišindavo, ir netgi savo laimikiu pasidalindavo.“

15 Nuo senovės iki šių laikų žinomas ir praktikuojamas apgaulės būdas (*The shell game*), kai žiūrovams siūloma atspėti, po kuriuo iš indėlių yra rutuliukas.

sirėmęs TLS XIV sk. 7 straipsniu ir 1776 m. įstatymu¹⁶, visus tris nuteisė mirties bausme¹⁷. Bausmę buvo nurodyta įvykdyti vietose, parengtose prie trijų į Vilnių vedančių vieškelių.

1783 m. nagrinėtoje byloje Smolensko kardininkienė Elena Monkevičienė (*Helena Monkiewiczowa*) teigė besiverčiant vagystėmis Pabaisko klebono Adomo Valveronio (*Adam Wolweran*) pavaldinius brolius Ignotą ir Pranciškų Valickius (*Ignacy i Franciszek Waliccy*) ir žydus Maušą (šis buvo teisiamas už akių) bei Iceką Izakovičius (*Mowsza i Icek Izakowicze*). Teisme konstatuota, jog Valickiai Pabaisko apylinkėse vogė arklius (paminėti mažiausiai penki tokie epizodai), taip pat buvo pavogę avinų, salyklo ir kitokių daiktų (drabužių, audinių, mėsos gaminių), palaikė ryšius su kitais vagimis. O Icekas Izakovičius buvo apvogęs Vilkmergės paviete gyvenusį bajorą, kuriam vėliau turėjo sumokėti 100 talerių, o abu kaltinami žydai buvo apvogę Varkalės smuklės laikytoją ir pridarę nuostolių kitiems asmenims. Kaip ir ankstesniais aptartais atvejais teismas net nepareikalavo apkaltinamosios priesaikos, nutaręs, jog pateiktų kaltės įrodymų pakanka. Pasitelkęs TLS XIV sk. 2, 3 ir 7 straipsnius¹⁸ teismas visus keturis kaltinamuosius (Maušą Izakovičių už akių) nuteisė mirties bausme. Nuteistieji turėjo būti pakarti prie vieškelių, vedančių į Vilnių: vienas už Žaliojo tilto prie vieškelio į Vilkmergę, antras prie vieškelio į Polocką, trečias prie vieškelio į Trakus¹⁹.

Bene paskutinis mirties nuosprendis vagystės byloje Vilniaus pilies teisme buvo paskelbtas 1788 m. žydui Maušui Šlomovičiui (*Mowsza Szłomowicz*). Iškvotus kaltinamąjį paaiškėjo, jog šis „įvairiai bastėsi“ ir vertėsi vagystėmis.

16 Turėta omenyje 1776 m. Seimo įstatymas „Konwikcye w sprawach kryminalnych“, in: *Volumina Legum*, t. 8, Petersburg, 1860, p. 546–547. Šis įstatymas uždraudė kriminalinėse bylose taikyti tortūras, tokiose bylose nurodyta remtis kitais įrodymais, tarp jų kaltinamojo prisipažinimu (*propria oris confessio*).

17 1781 m. gruodžio 21 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 82–88v. Nuteistųjų prašymą dėl apeliacijos teismas atmetė. Bausmė buvo įvykdyta. Vilniaus magistrato 1781–1782 m. pajamų–išlaidų knygoje pažymėtos išlaidos 1781 m. gruodžio mėnesį „prie kartuvių dirbusiems“ dailidėms ir išlaidos 1782 m. sausio mėnesį: penkiems budelio pagalbininkams, viešajam kaltintojui „už egzekuciją ir nuosprendžio skaitymą“ bei budeliui „už plakimą ir trijų pakorimą“, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 22, l. 18, 18v.

18 TLS XIV skyriaus 2 straipsnis aptarė situaciją, kai vagyste apkaltinamas kaimas, o 3 straipsnis reguliavo vagių sugavimą valdovo miestuose, akistatas teisme ir mirties bausmę neišgalinčiam išsipirkti vogtų daiktų, *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, p. 398–400.

19 1783 m. gegužės 10 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 132–142v.

Šlomovičius prisipažino iš pradžių pavogęs „daug žydiškų daiktų“ iš Antakalnyje gyvenusio žydo Rubino, o vėliau ir daug vertingesnių daiktų iš Užupyje gyvenusio žydo Eliachimo (*Eliachim*), kuriuos išvežė į Kuršą. Galiausiai 1787 m. rugsėjo mėnesį, vėlgį Vilniuje, jis apvogė bajoro Mykolo Junevičiaus (*Michał Juniewicz*) dvarelį, o tarp pavogtų daiktų buvo treji marškiniai. Teismas konstatavo, jog Šlomovičius yra daug kartų nusikaltes ir daug žalos padaręs vagis, o įstatymai (buvo išvardyti TLS XIV sk. 7, 14 ir 15 str.²⁰) nurodo tokius asmenis bausti mirtimi. Teismas viešajam kaltintojui ir Junevičiaus tarnui Aleksandrui (be pavardės) skyrė apkaltinamąsias priesaikas, o Šlomovičiui – mirties bausmę²¹.

Taigi visi XVIII a. antroje pusėje Vilniaus pilies teismo nuteistieji mirties bausme buvo daug kartų vogę asmenys, o jų pavogtų daiktų suma neabejotinai viršijo TLS numatytą keturių kapų grašių ribą, todėl jiems teisėtai buvo skirtos kartuvės. Tradiciškai Vakarų Europoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vagims skiriamas mirties bausmės įvykdymo būdas buvo pakorimas²². Šios praktikos laikytasi ir Vilniaus pilies teisme. Nukirsdinimai Vilniuje vykdavo turgaus aikštėje prie rotušės, o kartuvės, kaip ir kitur Europoje, būdavo įrengiamos už miesto²³. Dviem atvejais mirties bausmės buvo skirtos iš karto net trims nuteistiesiems, tada teko rengti net kelias egzekucijos vietas – prie vieškelių, vedančių į Vilnių. Egzekucijas vykdavo Vilniaus miesto budelis, kuris šalia įprasto metinio atlyginimo (analizuojamu metu jis siekė 300 lenkiškų auksinų) už mirties bausmės įvykdymą paprastai sulaukdavo ir papildomos išmokos iš miesto iždo.

20 TLS XIV skyriaus 15 str. numatė mirties bausmę įtariamam žmogui, pas kurį būtų rasti abejotini vagystės įkalčiai, *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, p. 409–410.

21 1788 m. balandžio 9 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 313v–316v. Žydo prašymas leisti pateikti apeliaciją buvo atmestas. Įdomu pažymėti, jog nurodymas atlikti priesaiką padarytas pirmą kartą XVIII a. antroje pusėje skiriant mirties bausmę vagiui. Nurodytą dieną priesaiką atliko tik viešasis kaltintojas, o Junevičiaus tarnas į teismą neatvyko. Vis dėlto teismas nusprendė, kad viešojo kaltintojo priesaikos pakanka ir nurodė įvykdyti mirties nuosprendį, 1788 m. balandžio 17 d. Vilniaus pilies teismo sprendimas įrašytas bylų registre, LVIA, f. SA, b. 5008, l. 9–10v.

22 Žr. plačiau: Gitana Zujienė, Mirties bausmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV–XVI a.), in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2015/2, Vilnius, 2016, p. 5–32.

23 Jan Obst, Kat miasta Wilna, in: *Litwa i Ruś. Miesięcznik ilustrowany, poświęcony kulturze, dziejom, krajoznawstwu*, 1913, Nr. 1, p. 25–26.

Kūno (plakimo, ženklinimo) ir garbės (išvaymo iš miesto) bausmių taikymas. Šiame straipsnyje analizuojamu laikotarpiu Vilniaus pilies teismas kūno bausmes skyrė aštuoniolikai už vagystes nuteistų asmenų. Visais atvejais nuteistieji buvo vyrai, iš jų greičiausiai tik vienas buvo nepilnametis. Įdomu pažymėti, kad vagystė buvo bene vienintelis nusikaltimas, už kurį plakimo bausmės Vilniaus pilies teisme buvo skiriamos ir bajorams (jos sulaukė mažiausiai keturi kilmingieji, jų galėjo būti ir daugiau, nes ne visų luominė priklausomybė yra aiški)²⁴. Vagims skirtų plakimų skaičius svyravo nuo 100 iki 500 sudavimų: trims asmenims – po 100 kartų, septyniems asmenims – po 200 kartų, keturiems asmenims – po 300 kartų, dviem asmenims – po 400 kartų ir dar dviem – po 500 kartų (čia neįskaičiuotos plakimo bausmės, skirtos kitiems kaltinamiesiems vagysčių bylose, nes jie buvo nubausti ne konkrečiai už vagystes). Tik vienu atveju buvo nurodyta, jog bausmės vykdymas turi būti išskaidytas į dalis: 1786 m. nuteistas Vulfas Judelovičius (*Wulf Judelowicz*) turėjo būti plakamas du kartus kiekvieną kartą suduodant po 150 kirčių. Matyt, visais kitais atvejais visa skirta bausmė turėjo būti įvykdoma per vieną kartą, nes buvo paskiriama tik viena egzekucijos data.

LDK įstatymai neminėjo, kokia turėtų būti plakimo bausmės apimtis. Dėl šios priežasties klostėsi įvairi ir nenuosekli jos taikymo praktika, kuri neleidžia aptarti vagysčių bylų atvejų kitaip negu chronologine tvarka. Jau 1765 m. rugpjūčio mėnesio sesijoje buvo teisiamas Vilniaus pavaivadį Aleksandrą Horainą Ašmenoje apvogęs valstietis Benediktas Lukianovičius (*Benedykt Łukianowicz*)²⁵. Tais pačiais metais prieš Užgavėnes pavaivadžiui teko nakčiai apsistoti Ašmenoje buvusioje smuklėje. Nakčiai į smuklę buvo atnešta dėžutė su pinigais ir sidabro luitu (jų vertė buvo per 4 tūkstančius lenkiškų auksinų), kurią pastebėjęs ten pat buvęs Lukianovičius pasislėpė už krosnies, o visiems sumigus dėžutę išsinešė. Pakeliui Nausėdų kaime Lukianovičius dar pavogė kailinius ir sermėgą, tačiau netrukus vietos valstiečių buvo pavytas ir sulaikytas. Kaltintojas neprašė kaltinamajam konkrečiai mirties bausmės, bet tiesiog bausmės teismo nuožiūra. Vilniaus pilies teismas, „pažabodamas tokią drąsą ir vagysčių plitimą“, nurodė nekilmingąjį išplakti suduodant 200 kirčių rykštėmis.

24 Tiriant Kauno pilies teismo praktiką šios bausmės taikymo bajorams atvejų nepastebėta, žr. A. Stankevič, *Viešųjų bausmių taikymas...*, p. 212–214.

25 1765 m. rugpjūčio 6 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4831, l. 7–7v.

Dar vienas už vagystę teisiamas valstietis buvo Antanas Kuzniarskis (*Antoni Kuźniarski*), kuris 1767 m. gruodžio mėnesį išvyko iš Vilniaus neva keliaudamas į Kauną, bet pakeliui iš Vievio valdoje (priklausė Oginskiams) gyvenusio valstiečio Pranciškaus Gliaudelio (*Franciszek Gławdelis*) pavogė arklį ir du jaučius ir juos nusivarė į Vilnių. Jaučius iš karto turguje už penkis su puse talerio pardavė, o arklį pasiliko. Ieškodami gyvulių į Vilnių atvyko apvogtasis valstietis su valdos ekonomu ir Kuzniarskis neilgai trukus buvo pagautas. Teismas, atsižvelgęs į tai, kad tai buvo pirmasis Kuzniarskio nusikaltimas, jis buvo kankinamas ir pavogti gyvuliai buvo gražinti, atleido kaltinamąjį nuo kriminalinės bausmės. Tačiau kadangi jis prisipažino dėl vagystės, jam skyrė 100 rykščių bausmę²⁶.

1768 m. buvo pateikti keli kaltinimai bajorams: 1767 m. spalio 13 d. Viktoras Mejeris (*Wiktory Mejer*) su bendrininku per skylę, išmušę plytelę krosnyje, pateko į Jono Godickio (*Jan Godycki*) išnuomotą butą Vilniuje ir išnešė daug įvairių daiktų (skrynelę su drabužiais ir pinigais, kyriejų, šautuvą, pistoletus ir kt.). Netrukus Godickiui pavyko išsiaiškinti nusikaltėlius. Gavęs Dvasinio tribunolo sprendimą, jis atliko kratą Mejerio apsistojimo vietoje ir daiktus, įvertintus 11 raudonų auksinų, rado. Dvasinis tribunolas, atlikęs įtariamojo apklausą, bylą persiuntė Vilniaus pilies teismui, bet šis nebuvo nusiteikęs skelbti mirties nuosprendžio. Jis pasitelkė šią argumentaciją: nepateikta faktų, kad Mejeris būtų anksčiau vogęs; pavogti daiktai, išskyrus 4 raudonus auksinus, buvo sugražinti; teismas, remdamasis TLS XIV sk. 3 str., „turi būti labiau linkęs išlaisvinti“. Tuo remiantis kaltinamasis buvo atleistas nuo kriminalinės bausmės. Mejeris teisinosi nusikaltimą padaręs dėl girtuokliavimo ir prikaltintas kitų, tačiau teismas atkirto – jo nusikaltimas yra įrodytas, o po vagystės jis drįso nusikaltimą slėpti. Už tai jam buvo skirta 200 rykščių bausmė²⁷.

Tais pačiais metais Upytės sargybininkas Jokūbas Dausinas (*Jakub Dowsin*) apkaltino kitą bajorą, Antaną Grinevičių (*Antoni Hryniewicz*), 1768 m. rugsėjo mėnesį pavogus arklį iš jo valdoje gyvenusio žydo. Nors arklį per draugus pavyko susigražinti, nuostoliai, patirti dėl jo ieškojimo, atlyginti nebuvo, todėl Dausinas, girdėdamas ir apie kitas Grinevičiaus įvykdytas vagystes, nutarė kaltinimą palaikyti teisme. Bet teismas prašytos kriminalinės bausmės Grinevičiui neskyrė. Nutarta, jog Dausinas sutiko priesaika pagrįsti

26 1768 m. kovo 11 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4832, l. 83–86v.

27 1768 m. gegužės 25 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4832, l. 90–91.

tik arklio vagystę, o neįrodžius kitų ši laikoma pirmąja. Tačiau, siekiant atgrasyti nuo tolesnių nusikaltimų, Grinevičiui buvo skirta 300 rykščių bausmė²⁸.

Bresto išdininkas Mykolas Elijas Laskovskis (*Michał Eliasz Laskowski*), 1763 m. susitaręs su Vilniaus pijorų kolegijos rektoriumi kunigu Kazimieru Kruševskiu (*Kazimierz Kruszewski*), buvo palikęs saugoti Vilniaus pijorų vienuolyne skrynią su savo daiktais. Po kurio laiko rektorius tarnas Pranciškus Gluchovskis (*Franciszek Głuchowski*) nemenkai prakuto, ėmė pirktis brangius daiktus ir taškytis pinigais. Priežastis netruko išaiškėti – Laskovskis pasigedo didelės sumos, buvusios skrynelėje (230 raudonų auksinų ir 880 timfų). Jis norėjo, kad žalą atlygintų pijorai, bet šie savo atsakomybę griežtai neigė, esą apie skrynelėje buvusius pinigus jie nebuvo įspėti, o juos pavogęs asmuo yra aiškus, iš jo ir reikėtų prisiteisti žalą. Nė viena iš proceso šalių nereikalavo Gluchovskiui kriminalinės bausmės, todėl 1770 m. teismas savo nuožiūra ir siekdamas, kad „tokie nusikaltimai neliktų nenubausti“, skyrė jam 100 rykščių bausmę²⁹.

1771 m. Buivydžių ekonomas Petras Bžozovskis (*Piotr Brzozowski*) siekė nuteisti mirties bausme Domyką Anuškovskį, dar besivadinusį Vereščinskiu (*Dominik Anuszkowski przezywający się Wereszczyński*). Buvo teigiama, kad Anuškovskis gyveno iš vagysčių, o kaip įrodymai buvo pateikti įvairių asmenų atsiųsti laišakai ir išduoti paliudijimai. Teismas nutarė, jog šie įrodymai yra nepakankami, o kaltinamasis iki šiol buvo neteistas. Teismas konstatavo tik kaltinamojo buvimą vagystės vietoje ir arklių (vėliau gražintų) vagystę. Už šiuos nusikaltimus jam buvo skirta 200 rykščių plakimo bausmė³⁰. Teismas nurodė, kad skirdamas bausmę vadovavosi TLS XIV sk. 3 str.³¹

1780 m. rugsėjo mėnesio sesijoje, kaltinant Simonui Bončevskiui (*Szymon Bonczewski*), buvo teisiamas bajoras Kazimieras Jančiauskas (*Kazimierz Janczewski*). Šis apklausiamas prisipažino pavogęs du jaučius iš Lavoriškio

28 1769 m. kovo 18 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4832, l. 105–106. Nežinoma, ar bausmė buvo įvykdyta, Grinevičius pateikė apeliaciją į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą ir teismas jam tai leido.

29 1770 m. rugsėjo 27 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4832, l. 123v–127.

30 1771 m. rugsėjo 11 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4832, l. 137–138.

31 Šis straipsnis plakimo bausmės neminėjo. Greičiausiai remtasi nuostata, kad teismas, apsvarstęs pateiktus įrodymus, „abejotinose bylose turi būti labiau linkęs išlaisvinti negu nubausti“, *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, p. 400.

klebono pavaldinio, dar du iš Paberžės klebono valstiečio, o gyvendamas Antakalnyje pas poną Taločką mąstė apie vagystes kaip apie prasimaitinimo būdą. Remdamasis kalinamojo prisipažinimu ir nurodęs TLS XIV sk. 7 str. teismas nubaudė Jančiauską – skyrė jam 500 kirčių rykštėmis bausmę³².

1781 m. buvo teisiamas Aklosios (*Ślepa Korzyść*) valdoje buvusios smuklės laikytojas žydas Šaja Maušovičius (*Szaja Mowszowicz*), kurį Pernu arklidininkas Antanas Galinskis kaltino vagystėmis ir vogtų daiktų prekyba. Iš Rakonių dvaro buvo pavogta įvairių daiktų, o valdos savininkai Galinskiai buvo įsitikinę, kad Maušovičius pavogtus deliją, kyriejų ir kailinius nuvežė į Vilnių, kur pardavė vietos žydams (šie taip pat buvo pašaukti į teismą). Smuklininkas buvo su laikytas po to, kai pas jį buvo rastas pavogtas katilas. Teismas konstatavo esant įrodyta, jog Maušovičius vykdė nusikalstamą veiklą, pas jį buvo rastas pavogtas katilas, o be to, jis pats prisipažino pirkęs pavogtus mažesnės vertės daiktus iš netoliese apgyvendinto Rusijos kariuomenės kareivio. Už tai teismas nutarė jį nubausti 300 kirčių³³, bet jokių nuorodų į teisės straipsnius nepateikė³⁴.

Jau aptartoje byloje 1781 m. pabaigoje kelis asmenis nuteisus mirties bausme, dar keliems vagims buvo skirtos plakimo bausmės. Tai buvo Kazimieras Narkevičius (*Kazimierz Narkiewicz*), Andriejus Kučbaika (*Andrzej Kuczбайko*), Dominikas Kuševskis (*Dominik Kuszelewski*), Tomas Dvožekis (*Tomasz Dworzecki*) ir Mykolas Vitvickis (*Michał Witwicki*). Narkevičius buvo gana patyręs vagis, tačiau jam nelabai sekėsi – savo gyvenime bent tris kartus buvo plakamas, taip pat kalėjo Vilniaus rotušės kalėjime. Jis pasakojo, jog pradžioje dažniausiai vogė iš kišenių darbuodamasis kartu su broliais Teineckiais, o vėliau jau po plakimų nebeturėjo tiek drąsos pats vogti, todėl lydėjo Sumaroką ir Domarackį įvairiais būdais jiems talkindamas. Kučbaika prisipažino pats vogęs (daugiausia iš žmonių kišenių – pinigus ir skaras), taip pat lydėdavęs kitus vagis, padėjęs jiems vogti ir už tai gaudavęs dalį atlygio.

32 1780 m. rugsėjo 21 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis (įrašytas prie ieškinio taktinių bylų registre), LVIA, f. SA, b. 5042, l. 113v.

33 1781 m. rugsėjo 25 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 75–79v.

34 Visi bylos dalyviai pateikė apeliaciją dėl sprendimo, Lietuvos Vyriausiasis Tribunalas 1782 m. sausio 30 d. sprendimu paliko tą pačią bausmę Maušovičiui – 300 kirčių rykštėmis ją vykdant Vilniaus turguje vasario 1 d., Smolensko rotmistro Faustino Ciapinskio surašytas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1781–1782 m. lietuviškos kadencijos dienoraštis, Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje, f. Zbiór Branickich z Suchej, b. 58/74, l. 179–183.

Vitvickis prisipažino tik lydėdavęs vagis, iš jų kelis kartus gavęs dalį laimio, o Kušelevskis ir Dvožeckis visus kaltinimus dalyvavus vagystėse neigė (Teineckis apklausoje teigė, jog „Kušelevskis daugiausia darbuojasi prie vežimų“). Sprendime visų šių kaltinamųjų kaltė nebuvo detalizuojama, tiesiog konstatuota, kad jie buvo kitų apkaltinti ir patys prisipažino Vilniuje turguose padėję kitiems vogti, taip pat patys vertėsi kišenvagystėmis (traukė pinigus, skareles ir „visokius daiktus“). Dėl šios veiklos ilgesniam laikui atsitraukė nuo įprastų darbų ir iš to išsilaikė. Už tai buvo verti bausmių „ir tam, kad panaši savivalė nevyktų“, skyrė pavyzdines kūno bausmes diferencijuodamas jas pagal prasižengimo laipsnį: K. Narkevičiui 500 kirčių, A. Kučbaikai 400 kirčių, M. Vitvickiui 300 kirčių, o D. Kušelevskiui ir T. Dvožeckiui po 200 kirčių³⁵.

Dar vieną kūno bausmę Vilniaus pilies teismas skyrė vagystės byloje, kurioje buvo teisiamas Jokūbas Bulikovskis (*Jakub Bulikowski*) (jo luominė priklausomybė nebuvo nurodyta). Paaikšėjo, kad jis du kartus apvogė Paneirių smuklės laikytoją valstietį Joną Jurgelevičių (*Jan Jurgielewicz*), o iš kito valstiečio, Martyno Valackevičiaus (*Marcin Wołodzkiewicz*), pavogė 10 telerių kainavusį jautį. Bulikovskio kaltė nekėlė abejonių, jis buvo pagautas su voginiu, o be to, turėjo vagies reputaciją. Teismas nutarė, jog nukentėjusieji yra artimesni priesaikai, todėl nurodė jiems ją atliktį, o Bulikovskį, pasirėmęs TLS XIV sk. 7 str., nubaudė 400 rykščių bausme³⁶.

1783 m. pabaigoje buvo teisiamas nekilmingasis Kazimieras Zdanavičius (*Kazimierz Zdanowicz*), kuris pavogė vežiko kariatos „kišenėlėse“ slėptus pinigus. Teismas nutarė, jog pinigai buvo netinkamai paslėpti, o Zdanavičius nusikalto pirmą kartą, todėl skyrė jam nedidelę – 100 kirčių rykštėmis bausmę, kuri turėjo būti įvykdyta kalėjime³⁷.

1784 m. kaltinimą vagyste bajorui Matui Pruskiui (*Mateusz Pruski*) Vilniaus pilies teisme iškėlė viešasis teismo kaltintojas³⁸. Byloje nebuvo nurodyta, ką Pruskis pavogė, bet pagautas jis buvo nusikaltimo vietoje ir dėl vagystės

35 1781 m. gruodžio 21 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 82–88v.

36 1782 m. gegužės 6 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 108–109v. Priesaikos davimo dieną buvo pasiektas susitarimas – Bulikovskis atleido nukentėjusiuosius nuo priesaikos, o šie dovanėjo jam kūno bausmę.

37 1783 m. gruodžio 20 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis (įrašytas prie ieškinio taktinių bylų registre), LVIA, f. SA, b. 5006, l. 38, 39.

38 1784 m. gegužės 27 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 185–187.

prisipažino. Kaltinamasis paprašė būti atleidžiamas nuo bausmės remiantis tuo, jog nusikalto pirmą kartą ir kurį laiką buvo kalinamas. Bet teismas atkirto: įstatymai leidžia atlikti išteisinamąją priesaiką asmeniui, kuris pirmą kartą kaltinamas neturint rimtų įrodymų ir nepagautas nusikaltimo vietoje. O Pruskį, kaip vagį, kad ir pirmą kartą nusižengusį, įstatymas nurodo bausti „griežtai“, šiuo atveju kalinimas nėra pakankama bausmė. Jam buvo skirta 200 kirčių botagais bausmė.

Paskutinė žinoma byla, kurioje Vilniaus pilies teismas vagims skyrė plakimo bausmes, buvo nagrinėjama 1786 m. Tai buvo byla dėl prekių iš Vilniaus pirklio Stepono Domansko krautuvės, kurioje buvo prekiaujama įvairiais audiniais ir rūbais, išnešimo. Paašškėjo, jog *kromininkas* (krautuvininkas) Jokūbas Karolevičius (*Jakub Karolewicz*), įkalbėtas Vilniaus žydo V. Judelovičiaus, leido šiam paslapčia išnešti iš krautuvės įvairių rūšių audinių (tarp jų šilko), skarų, kojinių. Taip pat buvo sugalvota apgaulė: Vilniaus perpardavinėtojiui buvo parduoti šilkiniai Domansko audiniai, o jų savininku ir Slucko pirkliu apsimitė Judelovičiaus svainis Dovydas Šepšėlovičius (*Dawid Szepszelowicz*). Tokiu būdu Domanskiui iš viso buvo padaryta žalos už milžinišką sumą – 4877 auksinus ir 5 grašius. Ieškovas prašė V. Judelovičiui skirti mirties bausmę, remdamasis XIV sk. 7 str., kuris kalbėjo apie pagavimą su voginiu ir dar pasirėmė to paties skyriaus 14 str., kuris numatė aukščiausiąją bausmę apvogusiam svirną, prašydamas krautuvę prilyginti svirniui. Bet teismas nutarė kaltinamąjį bausti švelniau, tai pagrindė nuorodomis į keletą XIV sk. straipsnių: 3 str., kuris teismui rekomenduoja veikiau išlaisvinti nei bausti mirtimi; 15 str., kuris mirties bausmę numato tik „trečią kartą“, ir galiausiai 7 str., kuris antrą kartą pavogusiam jau net nedidelės vertės daiktą skiria „plakimą prie stulpo“. Žydui buvo paskirtas plakimas, paskirstant jį dalimis (du kartus po 150 sudavimų rykštėmis), bausmė turėjo būti įvykdyta budelio „įprastoje vietoje“ turgaus dienomis, t. y. tų pačių metų gegužės 12 ir 16 d.³⁹ Bausmė buvo skirta ir Karolevičiui. Teismas atsižvelgė į jo jauną amžių (tikslus jo amžius nenurodytas, greičiausiai jis buvo nepilnametis) ir kad tai pirmas jo padarytas nusikaltimas, remdamasis tyrimo medžiaga bei nurodydamas XIV sk. 11 str.

39 1786 m. gegužės 9 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 244–253v. Judelovičiaus prašymą dėl apeliacijos teismas atmetė. Kadangi paskirtos priesaikos buvo atliktos tik gegužės 15 d., todėl pirmas Judelovičiaus plakimas įvyko tik 16 d. Antrasis, Domanskiui leidus, buvo nukeltas į gegužės 27 d.

(šis kalbėjo apie nepilnamečių vagių baudimą), ir tam „kad [šis] ateityje būtų doresnis ir atsargesnis“, skyrė jam 200 kirčių rykštėmis bausmę.

Apartoји vagims skiriama kūno bausmė Vilniaus pilies teismo sprendimuose beveik visada būdavo įvardijama kaip plakimas rykštėmis (*rózek*), bet kelis kartus buvo pavartoti ir kiti terminai – 1781 m. teisiant žydą Š. Maušovičių paminėti virbai (*miotły*), o 1784 m. teisiant bajorą M. Pruskį – botagai (*rózek czyli batogów*). Beveik visais atvejais nurodyta, kad bausmė turi būti atliekama „įprastoje vietoje“ Vilniuje, tik reitsykiais patikslinama, jog ji yra prie rotušės. Vienu (minėto M. Pruskio) atveju bausmė turėjo būti vykdoma pilies aikštėje (*na placu zamkowym*). Paprastai ši bausmė vykdyta prie gėdos stulpo, Vilniaus pilies teismas kartais jį net paminėdavo (*pręgierz*), bet dažniausiai šios aplinkybės nedetalizuodavo. Vieną kartą – 1765 m. teisiant B. Lukianovičių, nurodyta šią bausmę vykdyti prie kaladės (*u dyby*). Bausmės vykdytoju beveik visada įvardijamas Vilniaus budelis. Išimtis padaryta tik keliais atvejais: vagies M. Pruskio atveju bausmę, prižiūrint viešajam teismo kaltintojui, turėjo įvykdyti Vilniaus pilies įgulos kariai, o 1786 m. nuteisus J. Karolevičių buvo nurodyta, jog bausmę jam įvykdys kiti kaliniai kalinimo vietoje (t. y. Vilniaus pilies įgulos kalėjime). Kalėjime turėjo būti vykdoma ir 1783 m. K. Zdanavičiui skirta bausmė, bet jos vykdytojo teismas neįvardijo. Bausmės vykdyimo data paprastai būdavo skiriama trečioji diena po sprendimo.

XVIII a. antroje pusėje Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo praktikoje apskaičiuojant TLS išvardytas kapas grašių buvo laikoma, jog viena kapa grašių yra lygi dviem su puse lenkiškų auksinų (vieną auksiną sudarė 30 grašių)⁴⁰. Taigi keturių kapų grašių suma buvo prilyginama dešimčiai lenkiškų auksinų. Beveik visais pirmiau aptartais atvejais vagių grobio suma gerokai viršijo dešimties auksinų ribą, todėl pagal įstatymą kaltinamiesiems turėjo būti skirta mirties bausmė. Simptomiška, kad skirdamas plakimo bausmes vagims Vilniaus pilies teismas tokio savo pasirinkimo beveik niekada neparemdavo atitinkamais TLS straipsniais, o kai tai darydavo – paprastai remdavosi XIV sk. 7 str., kuris numatė tokią bausmę pavogusiems daiktus, vertus iki keturių kapų grašių (nors tai ir neatitiko bylos aplinkybių). Taigi teismas skirdavo švelnesnę nei įstatymuose numatyta bausmę, tačiau, kita vertus, sunkią

40 Analogiškai: Gintautas Sliesoriūnas, *Lietuvos istorija*, t. VI: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje (1588–1733 m.)*, Vilnius, 2015, p. 198.

ją darė didelis skiriamų sudavimų rykštėmis skaičius⁴¹. Taip pat reikia pabrėžti didelį teisėjų arbitralumo laipsnį tokiose bylose – už panašią vagystę vagys galėjo sulaukti skirtingo sudavimo rykštėmis skaičiaus.

Aštuoniems kūno bausme nuteistiems asmenims buvo skirtos ir papildomos bausmės. Du asmenys (B. Liukianovičius, V. Judelovičius) turėjo būti paženklininti kaip vagys – jiems ant kaklų išdeginamas kartuvių ženklas (Judelovičiaus atveju pažymėta, jog tai daroma tam, kad šis būtų žinomas kaip sukčius ir nebegalėtų įkalbinėti kitų asmenų nusikalsti). Įvykdžius plakimo bausmę iš miesto turėjo būti išvaryti aštuoni asmenys: 1765 m. nuteistas B. Lukianovičius, 1781 m. pabaigoje nuteisti K. Narkevičius, A. Kučbaika, M. Vitvickis, D. Kušeleviskis ir T. Dvožekis (sprendime nurodyta, jog tai daroma siekiant išvengti tolesnės šių vagių daromos žalos), 1784 m. nuteistas M. Pruskis (sprendime motyvuota: tam, kad būdamas nuteistas, vagis savo pavyzdžiu nepiktintų kitų žmonių ir nedarytų mieste naujų nusikaltimų) ir 1786 m. nuteistas V. Judelovičius. Paženklinimas ir išvarymas iš miesto buvo įprastos vagims taikomos papildomos bausmės, skiriamos tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje⁴². Kita vertus, kaip papildoma bausmė jos buvo paskirtos tik daliai nuteistųjų vagysčių bylose.

Kalėjimo bausmės taikymas. Trečiasis Lietuvos Statutas nenumatė vagims taikyti bokšto bausmių ir tokių Vilniaus pilies teismas nuteistiesiems vagysčių bylose neskyrė. Tačiau 1782 m. sausio 11 d. pasirodė Nuolatinės tarybos universalas, kuris vainikavo Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stanislovo Augusto pastangas kovoti su plačiu mirties bausmės taikymu Lenkijos ir Lie-

41 Palyginimui galima paminėti, jog XVIII a. Krokuvos pilies teismo skiriamų plakimų skaičius siekė nuo 30 iki 300, Tomasz Adamczyk, System kar w prawie ziemskim na przykładzie orzecznictwa sądu grodu krakowskiego w XVIII wieku, in: *Culpa et poena: z dziejów prawa karnego*, Kraków, 2009, p. 175. Kauno pilies teismo XVIII a. antroje pusėje skiriamų plakimų skaičius neviršijo 400 sudavimų (vagims – 300 sudavimų), o per vieną kartą vykdoma ne daugiau kaip 150 sudavimų, Adam Stankevič, Viešųjų bausmių taikymas..., p. 212, 214.

42 Plg. Hubert Łaskiewicz, Kary wymierzone przez sąd miejski w Lublinie w drugiej połowie XVII wieku, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1989, t. XLI, sąs. 2, p. 139–142; Marian Mikołajczyk, *Przestępstwo i kara w prawie miast Polski południowej XVI–XVIII wieku*, Katowice, 1998; T. Adamczyk, System kar..., p. 174, 181 (įdomu pažymėti, jog autoriui pavyko surasti tik du Krokuvos pilies teismo paskirtus vagių paženklinimo ir tris išvarymo atvejus, visi jie datuojami XVIII a. pirmąja puse); Adam Stankevič, Viešųjų bausmių taikymas..., p. 214.

tuvos teismuose. Jame buvo nurodyta siųsti į Lenkijoje, Podolės Kamenece, esantį kalėjimą nuteistuosius, kuriems buvo skirtos kalėjimo bausmės nuo vienerių metų iki gyvos galvos⁴³. Ir nors universalas neturėjo įstatymo galios, o Lietuvos teisė kalėjimo bausmės nenumatė, tačiau netrukus bajorų teismai tokią bausmę pradėjo taikyti. Teisiant vagis Vilniaus pilies teisme ši bausmė buvo pritaikyta tik kartą – 1782 m. kovo mėnesio sesijoje, kai vyko rezonansinė byla, kurioje iš viso buvo nuteisti devyni vagys, visi jie buvo nuteisti įvairios trukmės kalėjimo bausme⁴⁴.

Mažiausiai penki kaltinamieji buvo susiję su 1781 m. gruodžio mėnesį nuteistais vagimis. Tarp jų buvo Jonas Elijaševičius (*Jan Eliaszewicz*), kurio vagysčių stažas siekė keliolika metų. Jis papasakojo įvairių savo vagysčių epizodų, už kuriuos daug kartų buvo sulaikytas ir išplaktas. Buvo vedęs miestietę našlę ir apsigyvenęs Vilniuje, čia ėmė teikti maitinimo paslaugas, vadovavo smuklei, iš Rusijos kareivių supirkdavo vogtus daiktus, vėliau su kitais vagimis dalyvavo vagystėse iš Vilniaus miesto gyventojų namų (per langą išnešdavo skrynias, rūbus, įvairius įrankius, miltus). Kas kurį laiką tekdavo iš Vilniaus pasitraukti ir verstis smuklių nuoma įvairiose vietose Vilniaus apylinkėse. Galiausiai teko dirbti įvairiose mugėse – vogti tiek be priežiūros paliktus arklius su vežimais, tiek iš žmonių kišenių. Mykolas Sowickis (*Michał Sowicki*) buvo krikštytas žydas, kuris teigė išsilaikęs iš savo rankų darbo (buvo virėjas), tarnavo įvairiems asmenims. Viešojo kaltintojo suformuluotus kaltinimus jis iš pradžių neigė, bet jį klampino kitų vagių parodymai, visų pirma Sumaroko pasakojimai apie bendrą judviejų vagystę iš vežimo prie Riešės, taip pat bendrą keliavimą ir kišenvagystes mugėse, arklio su vežimu vagystę ir vagystę iš svirno. Priklausymą vagių gaujai neigė ir Petras Černiauskas (*Piotr Czarniewski*), jis teigė vertęsis karo tarnyba ir užsiimdavęs batsiuvio amatu. Tačiau jį klampino Sumaroko ir Domarackio liudijimai: pirmasis pasakojo apie Černiausko dalyvavimą kišenvagystėse Šatėse ir Skapiškyje, o antrasis – apie vagystes Vidžiuose. Kiti du kaltinamieji buvo Antanas Janovskis (*Antoni Janowski*) ir Antanas Narkevičius (*Antoni Narkiewicz*). Abu jie dalyvavo Naujamiestyje įvykdytose vagystėse, arklių su vežimu vagystėje ir vagystėje iš svirno. Laimikio dalybose Janovskiui buvo atitekę pavogtas arklys, kurį jis pardavė Šnipiškėse gyvenusiam žydui.

43 Aleksander Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa, 1988, p. 245–246.

44 1782 m. kovo 22 d. Vilniaus pilies teismo nuosprendis, LVIA, f. SA, b. 4834, l. 95–99v.

Vėliau arklys buvo atpažintas, o Janovskis įkalintas. Dar vienas arklys buvo atitekęs Narkevičiui, ir šis taip pat buvo atpažintas, o vagis atsidūrė kalėjime.

Apie kitų kaltinamųjų ryšius su šiais vagimis trūksta informacijos, atrodo, kad jie laikėsi atskirai. Pats vienas neabejotinai darbavosi Danielius Borodzičius (*Daniel Borodczicz*), matyt, specializavęsis vogti iš bažnyčių (keleliavo po Lietuvą ir Lenkiją, lankėsi Čenstakavoje). Bylos nagrinėjimo metu paaiškėjo, jog 1782 m. vasario 2 d. jis buvo pavogęs sidabrinį relikvijorių iš Šv. Jonų bažnyčios, o sulaikytas po to, kai jį sulaužęs pabandė parduoti Vilniaus auksakaliui Joseliui. Už tai kelias savaites kalėjo Vilniaus įgulos kalėjime, buvo išplaktas rykštėmis ir išleistas į laisvę. Netrukus buvo sulaikytas už keelių drabužių vagystę Vilniuje, šį kartą laikytas miestiečių kalėjime ir vėl buvo išplaktas. Dar tą pačią dieną, kai buvo išleistas iš miestiečių kalėjimo, atvyko į Vilniaus dominikonų bažnyčią, kur nuo altorių nuėmė du sidabrinis kryželius su grandinėėmis. Šį kartą spruko iš miesto, pakeliui grandinėles pardavė nepažįstamam žydui, o įkliuvo Eišiškėse.

Kazimieras Jančiauskas 1780 m. už keturių jaučių vagystę jau buvo Vilniaus pilies teismo sprendimu baustas vieša plakimo bausme, tada jam buvo skirta net 500 kirčių rykštėmis. Tačiau tai jo nepamokė – išvykęs iš Vilniaus kurį laiką tarnavo pas Pasvalio kleboną, bet vėliau nutarė grįžti į Vilnių. Pakeičiant pavogė arklį, taip pat apšvarino svirną, išnešė įvairių rūbų, audinių ir odų. Buvo pagautas Vilniaus priemiestyje ir įkalintas.

O štai Jonas Bagdonavičius (*Jan Bohdanowicz*) buvo suimtas po to, kai apvogė Vilniuje, Rūdninkų gatvėje, neužrakintą paliktą butą, kuriame buvo apsistojęs bajoras pavarde Ragauskas (*Rogowski*), išnešė laikrodį, kelis rūbus, diržą, kepurę, pistoletus, šaulio krepšį, striukę, apsiaustą. Buvo sulaikytas, kai apsirengęs pavogtais rūbais lankėsi turguje. Teisme jis aiškino tai padaręs dėl nepritekliaus, tačiau paaiškėjo ir kiti nepalankūs jam faktai: prieš tai jis buvo vienerius metus kalintas Vilniaus įgulos kalėjime įtartas laikrodžio vagyste, iš jo pabėgo kartu su jį saugojusiu kareiviu, Borisove apvogė žydą, o vėliau 1781 m. už vagystę Vilniuje iš metropolito rūmų Vilniuje vėl kalintas nuo Pelenų dienos iki šv. Kalėdų. O paleistas iš kalėjimo po dviejų savaičių vėl įkliuvo. Jo bendras buvo Andriejus Vaitkevičius (*Andrzej Woytkiewicz*). Nors apklausiamas jis atkakliai visus kaltinimus neigė, tačiau visur lydėjo Bagdonavičių ir turėjo pavogtų daiktų, kurie iš jo vėliau buvo atimti. Taip pat paaiškėjo, jog kartą jis jau buvo įkalintas pastebėjus pas jį vogtų daiktų (sidabrinį laikrodį, žiponą, diržą ir kepurę), bet sugebėjo iš kalėjimo pabėgti.

Bylos sprendime teismas konstatavo visų kaltę esant įrodytą ir nutarė juos esant vertus „pavyzdinės bausmės“. Įtariamieji bandė išvengti bausmių teigdami esantys bajoriškos kilmės asmenys, o tokiems, jeigu jie neprisipažįsta pavogę, įstatymas neva leidžia tris kartus atlikti išteisinamąją priesaiką, ir tik ketvirtą kartą nurodo skirti bausmę. Tačiau viešojo kaltintojo nuomonė buvo priešinga – jis teigė, jog kaltinamieji apklausiami prisipažino padarę nusikaltimus, todėl paprašė jiems skirti TLS vagims numatytas bausmes. Teismas nutarė, jog kaltinamieji nėra verti mirties bausmės, tačiau negali būti ir paleisti nenubausti. Bylos sprendime buvo konstatuota penkis kaltinamuosius ne tik esant vagis, bet ir nematant jų pasitaisymo galimybės. Skirdamas bausmę teismas pasirėmė minėtu Nuolatinės tarybos universalu ir proporcingai kaltinamųjų nusikaltimams Borodzičiui, Elijaševičiui, Bagdonavičiui, Sovickiui ir Jančiauskui skyrė kalėjimo iki gyvos galvos bausmes, Narkevičių ir Janovskį nubaudė 10 metų kalėjimo bausme, Vaitkevičių – 5 metų, o Černiauską – 3 metų bausme. O jų atlikti nuteistieji turėjo būti nusiųsti į Podolės Kamenecą⁴⁵.

Kaip jau minėta, tai buvo vienintelis šios bausmės pritaikymo vagysčių bylose atvejis. Jau netrukus Vilniaus pilies teismas grįžo prie „tradicinių“ bausmių ir vagims vėl pradėjo skirti kartuves arba plakimą. Apie kalėjimo bausmės pritaikymo priežastis aptartoje byloje galima tik spėlioti. Trijų vagių pakorimas Vilniuje 1782 m. sausio mėnesį neabejotinai buvo išskirtinis įvykis, nes tokios gausios egzekucijos čia buvo neįprastos⁴⁶. Neaišku, kokias emocijas jis sukėlė visuomenėje, bet galbūt teisėjai dėl savo sprendimo sulaukė tam tikro spaudimo ar kritikos. Todėl 1782 m. kovo mėnesį teismas pasirinko skirti švelnesnes bausmes, nesusijusias su gyvybės atėmimu, ir čia teisėjams pagelbėjo Nuolatinės tarybos universalas. Kita vertus, plačiau taikyti šią bausmę, matyt, trukdė neaiškumai ir problemos, susijusios su jos vykdymu (t. y. su kalinių transportavimu, jų išlaikymu, o vėliau ir šio kalėjimo perpildymu).

45 Nuteistųjų prašymą leisti pateikti apeliaciją Vilniaus pilies teismas atmetė.

46 Plg. Andrzej Karpiński, Wileńscy „mistrzowie sprawiedliwości” w drugiej połowie XVII i w początkach XVIII w., in: *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*, red. A. Karpiński, E. Opałiński, T. Wiślicz, Warszawa, 2010, p. 395–398.

Baigiamosios pastabos. XVIII a. antrojoje pusėje Vilniaus pilies teismas viešąsias bausmes skyrė 36 vagims (visais atvejais tai buvo vyrai, iš jų vienas – K. Jančiauskas – baustas du kartus). Dažniausiai (49 proc.) jiems būdavo skiriama plakimo rykštėmis (epizodiškai plakimo botagais) bausmė (18 atvejų), kai kada kartu su papildomomis išvarymo iš miesto (8 atvejai) ir paženklinimo (2 atvejai) bausmėmis. Dešimčiai vagių (27 proc.) buvo skirta mirties bausmė, kuri, kaip ir įprasta tokiose bylose, turėjo būti įvykdoma kartuvėse. Devyniems vagims (24 proc.) buvo skirtos terminuotos (nuo 3 iki 10 metų) arba neterminuotos (iki gyvos galvos) kalėjimo bausmės, kurios turėjo būti atliekamos už LDK ribų – Podolės Kamenecė. Taigi vagysčių bylose Vilniaus pilies teismas taikė gana griežtas bausmes, iš esmės remdamasis atitinkamomis TLS normomis, taip pat, matyt, iš dalies laikydamasis tokių bylų nagrinėjimo tradicijos (tais atvejais, kai vietoj numatytos mirties bausmės skirdavo plakimo bausmę). Išimtis buvo LDK įstatymuose nenumatytos kalėjimo bausmės taikymas, tačiau šiuo atveju ji buvo tik epizodinė – pritaikyta vieninteliame nuosprendyje. Aptartoji situacija nedaug tesiskyrė nuo kaimynės Lenkijos miestiečių teismų praktikos analogiškose bylose. Kaip nustatė Martynas Kamleris, Krokuvos, Liublino ir Poznanės miestiečių teismai XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pirmojoje pusėje vagysčių bylose dažniausiai taikė mirties (45 proc. atvejų) ir plakimo (46 proc. atvejų) bausmes, o pastaroji paprastai buvo lydima kitų – išvarymo iš miesto, rečiau ausies nupjovimo – bausmių⁴⁷. Kitas tyrimas parodė, jog Liublino miestiečių teismas XVII a. antrojoje pusėje vagims dažniausiai taikė plakimo bausmę (ji buvo skirta 52,4 proc. visų sprendimų, bet dažniausiai kartu su išvarymu iš miesto, kartais ausies nupjovimu ar paženklinimu). O mirties bausmė skirta apie 20 proc. nuteistųjų vagysčių bylose, bet net 48,4 proc. įvykdžiusiems vagystes įsibraunant į patalpas⁴⁸. Gana ryškiai skyrėsi tik bajorų ir miestiečių teismų vagims skiriamų sudavimų rykštėmis skaičius, kuris bajorų teismuose buvo gerokai didesnis. Apšvietos epochos filosofai vietoj kūno bausmių (daugiausia mirties bausmės) taikymo siūlė kalėjimo (laisvės atėmimo) bausmę, kuri leistų realizuoti naujai apibrėžtą baudžiamosios represijos tikslą – nusikaltėlio resocializaciją, taip pat įgyvendinti bausmės proporcingumo nusikaltimui ir bausmės uti-

47 Marcin Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII wieku (w świetle ksiąg sądowych miejskich)*, Warszawa, 2010, p. 364.

48 H. Łaszkiwicz, *Kary wymierzone przez sąd miejski w Lublinie...*, p. 141.

litarizmo (panaudojant nuteistuosius darbams) principus⁴⁹. Vilniaus pilies teismo nuosprendžiuose vagysčių bylose šie principai (išskyrus vieną atvejį) iš esmės nebuvo realizuojami. Tiesa, kartais teismas užsimindavo apie teisiamojo galimybę pasitaisyti, bet tai nebuvo susiję su Apšvietos idėjų sklaida. Pagrindiniai baudmės tikslai ir toliau buvo teisingumo atkūrimas ir nusikaltimų prevencija. Net 23 iš 36 (64 proc.) nuteistųjų turėjo būti įvairiu mastu eliminuoti iš visuomenės (10 netekti gyvybės, 8 būti išvaryti, 5 kalėti iki gyvos galvos), todėl apie resocializaciją šiuo atveju nėra ko nė kalbėti. Matyt, nebuvo realizuojamas ir baudmės proporcingumo principas, kai panašiose bylose nuteistiesiems būdavo skiriamas nevienodas sudavimų rykštėmis skaičius. Visa tai greičiausiai galima paaiškinti visuomenės prisirišimu prie savo teisės (ypač Trečiojo Lietuvos Statuto) ir prie per amžius susiklosčiusios tam tikros teisminės praktikos.

Administration of Public Punishments to Thieves by the Vilnius Castle Court (in the Second Half of the 18th Century)

ADAM STANKEWICZ

Keywords: the Castle Court of Vilnius, thefts, public punishments, the Third Statute of Lithuania.

Summary. The aim of this article is to discuss the practice of administering public punishments to thieves in the court of Vilnius Castle in the Grand Duchy of Lithuania's (GDL) central voivodeship in the second half of the 18th century. The aim is to find out to what extent this practice complied with the laws that were in force in the state at that time and to what extent it reflected the humanisation postulates of criminal law that were spreading in the 18th century. The study is based on the court files of the Vilnius Castle Court stored in the Lithuanian State Historical Archives. The Third Statute of Lithuania, approved in 1588, and its provisions regarding the crime of theft still remained in force in the second half of the 18th century. This legal code provided for death, mutilation and flogging for those convicted of theft. In the second half of the 18th century, 36 thieves (all men, one of whom, Kazimieras Jančiauskas, was pu-

49 Adam Lityński, Między realizmem a utopią. Rzecz o humanitarystach oświecenia, in: *Studia z historii państwa, prawa i idei, prace dedykowane profesorowi Janowi Malarczykowi*, red. A. Korobowicz, H. Olszewski, Lublin, 1997, p. 243.

nished twice) were sentenced to public punishment by the Vilnius Castle Court. The most frequent punishment (49%) was flogging (18 cases), in some cases with the additional punishments of banishment from the city (8 cases) and branding (2 cases). Ten thieves (27%) were sentenced to death, which, as is common in such cases, had to be carried out on the gallows. Nine thieves (24%) were sentenced to fixed-terms (3 to 10 years) or indeterminate (life) prison sentences, to be carried out outside the GDL in Kamjaneć-Podilskyj. Thus, in cases of theft, the Vilnius Castle Court applied rather severe punishments, basically referring to the relevant norms of the Third Statute of Lithuania, and also, apparently, partly following the tradition of dealing with such cases (in cases where the punishment of flogging was imposed instead of the death penalty). An exception was the use of imprisonment, which was not provided for in the laws of the GDL, but in this case it was only episodic as it was applied in a single sentence in 1782 and originated from the regulation issued by the Permanent Council.

Instead of corporal punishments (mostly the death sentence), the philosophers of the Enlightenment era proposed the use of imprisonment which would allow to realise the newly defined concept of the repressional punishment – the resocialization of the offender, as well as to implement the principles of proportionality of punishment to the crime committed and the utility of punishment (by using the convicted person for labour). These principles were largely absent from the Vilnius Castle Court's sentences in the theft cases (except in one case). It is indeed the case that the Court sometimes did make reference to the defendants' possibility to reform themselves; however, it did not arise from the ideas of Enlightenment. The main objectives of punishment still remained the restoration of justice and prevention of crime. As many as 23 out of the 36 convicts (64 per cent) were to be eliminated from society to varying degrees (10 were to lose their lives, 8 were to be banished, 5 were to be sentenced to life imprisonment); therefore it is not possible to talk about resocialisation in this case. The principle of proportionality of punishment was also apparently not implemented when in similar cases the convicted received a different number of lashes. All this can probably be explained by society's attachment to its own law (in particular to the Third Lithuanian Statute) and to a judicial practice which got established throughout centuries.